

Hegedűs Judit

„ESÉLYT ADUNK, UTAT MUTATUNK” – A JAVÍTÓINTÉZET FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE A DUALIZMUS KORÁBAN

Az Aszódi Javítóintézet „Esélyt adunk, utat mutatunk” mottója nemcsak egy intézmény jeligéje lehet, hanem nevelők, oktatók, pedagógusok hitvallása is. Ha Sallai János professzor úrra gondolok, úgy vélem, hogy rá jellemző ez a mottó, hiszen sok hallgatónak, kollégának adott esélyt, és mutatott utat a tudományos pályán. A javítóintézetek fejlődéstörténetéről szóló tanulmányal tisztelgek Professzor Úr szakmai életútja előtt.

A JAVÍTÓINTÉZETEK MEGALKULÁSA

A javítóintézet iránti igény a 19. században fogalmazódott meg mind a jogalkotók, mind pedig a pedagógusok körében. Egyre erőteljesebben jelentkezett, hogy tenni kell valamit a problémával, hiszen a társadalom rendjét fenyegeti – a korabeli szóhasználatból élve – a züllött, züllésnek induló, erkölcsileg fogynakos gyermekek jelenléte. Bozóky Alajos *A börtönügy legújabb haladásai* című munkájában már hangsúlyozta, hogy szükséges, hogy „a fiatal büntetéseket, az öregebbektől egészen elkülönözten, sajátos bánásmód alá kell venni, már mindenütt oly intézetek felállításán fáradoznak, melyek feladata éppen csak a fiatal bűnhönczök javítása s az elparlagult gyermekek nevelése”.¹ Az 1867-ben megjelent munkában a nevelés (ezen belül is a vallásos, ipari nevelés), a fegyelmezés mellett az egyéniesítés (mai kifejezéssel élve a differenciálás) fontosságát is kiemelte Bozóky annak érdekében, hogy a bűnös fiatal a társadalom hasznos tagjává tegyék az intézetek.

¹ Bozóky 1867: 78.

Az 1878. évi V. törvény, amely Csemegi-kódex néven vált ismertté, rendelkezett a fiataalkorú bűnözők részére javítóintézetek felállítását, azonban az intézetek szervezetről, felszereléséről, működéséről nem rendelkezett, ennek kidolgozása az intézetek létesítésével párhuzamosan zajlott. E jogszabály – hazánkban elsőként – meghatározta a büntethetőség életkori határát: eszerint a 12 éven aluli gyermekeket semmiféle hatósági eljárás alá nem lehet vonni. A Csemegi-kódex a fiataalkorúság felső életkori határát a 16. életévben szabta meg.

Az első javítóintézet 1884-ben Aszódon jött létre, az Igazságügyi Minisztérium egy tönkrement cukorgyár területén „50 váczi fegyenc” hathatós segítségével építette fel az intézményt. Az intézet működéséről 1884. május 6-án az alábbi rövid szöveg jelent meg a főoldalon:

„Az aszódi javító intézetet már április elsején átadták a használatnak. Itt jelenleg harminckilenc bíróságilag elítélt és két jó családból való növendék van internálva, kik évenként 120 frtnyi tartásdíjt fizetnek az államnak, mely őket a lombfűrésztanítgatja, meg akarván honosítani az országban ezt az iparágat. Az aszódi javító intézet a családrendszert fogadta el s ez intézetben jelenleg négy ilyen család van, mindegyiknek élén egy-egy családfővel; a növendékek »testvérek«-nek szólítják egymást. A másik rendszer az úgynevezett kollektív rendszer, hol a növendékek a katonasághoz hasonlóan szakaszokra vannak beosztva, s itt a fősúlyt nem a családi élet meghonosítására, hanem inkább a rend és pontosság szigorú megtartására fektetik.”²

Az Aszódi Javítóintézet megalapítását követően 1886-ban Kolozsvárott, 1895-ben Székesfehérváron, 1905-ben pedig Kassán hoztak létre a fiúk számára intézetet, míg 1890-ben a büntetett lányok számára Rákospalotán is megkezdte ez az igen speciális pedagógiai-igazságügyi intézmény a működését. Az intézetek benépesítése nem volt annyira egyszerű, bár eredetileg három úton lehetett a javítóintézetbe jutni:

„Az első csoportba sorozhatók azok, kik vigyázatlanság, gyermekes meg gondolatlanság miatt estek bűnbe, s e miatt lettek elítélve; a második csoportba sorozhatók azok, kik nem lettek ugyan a törvény szigorával sújtva, de vétkes könnyelműségből a bűn ocsmány útjára jutottak, melytől, hogy eltereltesse nek,

² Állami fegyintézetek 1884.

szüleik önként juttatták be az intézetbe; s végre a harmadik csoport az erkölcsileg elveszett, már megrögzött gonosztevőkből áll.”³

E sokféle csoport jelenléte azt a szakmai kérdést is felvetette, hogy e három különböző csoportot egy intézményben lehet-e nevelni: a szakmai diskurzusban egyértelműen megfogalmazódott, hogy ha egy intézménybe is kerülnek az ifjak, eltérő pedagógiai módszerekkel kell kezelni őket.

A JAVÍTÓINTÉZETEK MŰKÖDÉSE SZÁMADATOKBAN

Az intézetek feltöltése nem feltétlenül volt egyszerű. Például 1890-ben a *Jogtudományi Közlöny* 21. számában a Különfélék rovatban felhívást adtak közre:

„Eddig egy leány javíttatik benne. Előrelátható, hogy a bíróságok, ha tudják, hogy van ily intézetünk, gyakrabban fogják a leánygyermekekre nézve a javítóintézetet megállapítani. Ismételve felhívjuk a bíróságok és az ügyészségek figyelmét arra, hogy a bírói Ítélet és az intézetbe való beszállítás közti idő alatt ne a fogházban tartsák az illető gyermekeket, mert itt alaposan elromlanak és az utólagos javítási munka kárba vész; hanem helyezték el azon időre valamely családnál. Az igazságügyminiszterium részéről pedig ezen időköznek lehető rövidítése volna célba veendő.”⁴

Úgy tűnik, hogy ezt a problémát nem sikerült megoldani, hiszen 1899-ben a *Magyar Jogászegyleti Értekezések* kiadványban azt emelték ki, hogy 1894-ben

„1244 ily korú fiú- és 298 leánygyermek, továbbá 8191 16–20 éves férfi és 2138 hasonló korú nő jön bíróilag elítélve, addig négy javítóintézetünkben a rendszeresített 347 -helyre csupán 171 egyén utaltatott be bírói ítélettel, a többiek a feltartóztatás megkísérlése nélkül rohannak a bűn lejtőjén az erkölcsi romlás örvényébe.”⁵

Arra, hogy mennyire volt jogos a vészharang megkondítása, a *Magyar Statisztikai Évkönyv*ben megjelent adatok elemzésével keresünk választ.

³ FÜCSEK 1888: 337.

⁴ Különfélék 1890.

⁵ LENGYEL–KRAJCSIK 1899: 279.

1. táblázat. A javítóintézetekben élők 1884–1902 közötti létszámadatai

	Aszód (1884)	Kolozsvár (1886)	Rákospalota (1889/ 1890)	Székes- fehérvár (1895)	Kassa
1884	13	–	–	–	–
1885	79	–	–	–	–
1886	121	–	–	–	–
1887	167	48	–	–	–
1888	171	56	–	–	–
1889, 1890, 1891	nincs adat				
1892	212	66	30	–	–
1893	232	81	33	–	–
1895/1896 (innentől kezdve tan- évet adtak meg)	188	68	31	85	–
1896/1897	178	69	23	124	–
1897/1898	217	72	29	117	–
1898/1899	176	70	35	123	–
1899/1900	175	73	36	162	–
1900/1901	177	70	42	148	–
1901/1902	212	64	52	137	–

Forrás: saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1885, 1886, 1887, 1890, 1891, 1890-1894, 1895, 1897, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903 alapján

Viszonylag nehéz pontos adatokat szerezni a javítóintézetek működéséről, hiszen csak az 1909. évi 27.600. szám alatt kelt igazságügyministeri rendelet írta elő, hogy 1910. év január hó 1-től kezdve a javítóintézetbe utalt növendékekről úgynevezett egyéni lapot kell vezetni. Ennek az egyéni lapnak a segítségével

információ kapható a növendékek előéletéről (életkora, születése, családi háttere, iskolázottsága, rossz szokásai – alkohol, szenvedélyek, kóros hajlamok –, bűncselekménye[i]), valamint intézeti életéről (itt-tartózkodás időtartama, intézeten belüli bűncselekmények, tanulmányai, egészségügyi állapota, magaviselete, szokások). A statisztikai adatok ismertetésénél jól látható, hogy kezdetben csupán abszolút adatokat közöltek, majd 1902-től kezdve jóval részletesebbeket is. Az 1. táblázatban a rendelkezésemre álló *Magyar Statisztikai Évkönyv* alapján ismertetem az 1884–1902 közötti létszámbeli adatokat, majd az 1902–1907 közötti informatívabb adatok segítségével árnyaltabb képet adok a dualizmus kori javítóintézetekben élők összetételéről.

Jól látható, hogy egyértelműen az Aszódi Javítóintézet fogadta be a legtöbb növendéket, így annak érdekében, hogy elférjenek a folyamatosan érkező neveltek, már 1884-ben bővítették az intézetet, valamint ezzel párhuzamosan folyamatosan nyitották meg az újabb intézeteket.

Ha az 1902 és 1907 közötti adatokat nézzük, akkor egyértelműen elmondható, hogy kezdetben leginkább a szülők vagy gyámok kérésére kerültek be a gyermekek: 1902-ben 169 fő esetében ítélettel, míg 317 fő esetében a szülők vagy gyámok kérték a gyermekük elhelyezését a javítóintézetbe, míg 1907-re már a bírósági döntés dominált.⁶ Az előéletet elemezve látható, hogy zömében nem volt büntetve a fiatal, ugyanakkor a családi háttérre az volt jellemző, hogy inkább félárva gyermekek kerültek be (rendszerint az anya hiányzott a családból), akik rendszerint vagyontalan családból származtak. Az utolsó lakhelyet tekintve a városi közeg volt jellemző, illetve – számunkra is érdekes módon – a javítóintézetekbe kerülők jártak iskolába.

Nemcsak a bekerüléssel kapcsolatban tudhattunk meg információt, hanem a kibocsátott növendékekről is. Az 1907-ben elbocsájtott növendékek közül 146 fő vagyon elleni bűncselekményt, míg 7 fő személy elleni bűncselekményt követett el, 85 fő szülői kérelemre, míg 20 fő gyámi vagy hatósági kérelem alapján került az intézetbe. Szinte azonos létszámban voltak a 10–14 és 14–18 év közötti fiatalok (128–121 fő). A 20. század második feléig nem volt meghatározva, hogy mennyi időt kell a fiatalnak az intézetben töltenie, az intézet a magatartása alapján döntötte el, hogy mikor engedi ki a fiataalt: az 1907-ben elbocsájtott növendékek közül 150 fő 2–5 év közötti időintervallumot töltött az intézetben, míg 42 fő 1–2 évet tartózkodott ott. Hat fő kivételével mindenki mentesült az ellátási díj fizetése alól.

⁶ *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1907: 474.

Az, hogy mikor engedték ki a fiatal, nagyban függött attól, hogy milyen viselkedést tanúsított: az 1907-ben elbocsájtott növendékek közül 106-an nem voltak fegyelemileg büntetve, míg 157 főt 479 alkalommal fenyítették meg. A fenyítés mögött álló okok között a szökés, a házirendnek nem megfelelő viselkedés, a nevelőkkel szembeni tiszteletlen viselkedés állt.

PEDAGÓGIAI MUNKA A JAVÍTÓINTÉZETEK BEN

A javítóintézetekben kezdettől fogva törekedtek arra, hogy a börtönöktől eltérő körülményeket biztosítsanak: az intézetek elhelyezkedése is erre utalt, hiszen nagy parkkal rendelkező épületekben helyezték el a fiatalokat úgynevezett családokban. Ahogy arra Éltés Mátyás, a 20. század első felének kiemelkedő gyógypedagógusa is felhívta a figyelmet, csak a büntetés nem alkalmas eszköz az erkölcsileg züllött, bűncselekményt elkövető fiatal megjavítására:

„A büntetés percében talán magába is száll a gyermek, de annak elmúltával az eredmény is szétfoszlik, mint a köd. Hogy a büntetéstől való félelemnek van bizonyos elriasztó hatása a bűnösre, azt tagadni nem lehet, de ez a hatás oly csekély, hogy számba is alig vehető. Ha a büntetéstől való félelem a bűnös cselekedettől valakit visszatarthatna, akkor ma már a bűn rég ki volna irtva a föld kerekességéről. Hiszen még a múlt század első felében is oly elrettentően szigorú büntetésformák voltak alkalmazásban, hogy azok igazán elriaszthatták a bűnöst a bűn elkövetésétől. Akkor még az aránylag kisebb kihágásokat is megbélyegzés, megveszszözés, megcsonkítás, megégetés, bitófa stb. által büntették, anélkül, hogy a bűnt és a bűnösöket kiirthatták volna. Az összes civilizált nemzetek kimutatásai legalább azt bizonyítják, hogy a bűnösök száma semmivel sem volt kisebb mint ma, mikor enyhébbek a formák. Anélkül tehát, hogy a büntetés igazi értékét kétségbe vonnám, ki kell jelentenem, hogy az a bűnös megjavítására egyedül nem alkalmas eszköz, mert nem szünteti meg a bűnt előidéző subjektív és objektív okokat. [...] Ezeket a gyermekeket csak úgy lehet a bűntől megmenteni, ha veszélyes környezetükből kiragadva, lelki állapotuknak megfelelő nevelésben részesítjük őket.”⁷

⁷ ÉLTES 1906: 346.

A megfelelő nevelést az úgynevezett családfő biztosította, akinek feladata volt a fiatalok tervezett, egyéniségüknek megfelelő és szeretetteljes nevelésének biztosítása. A családfő minden egyes növendékről vezetett úgynevezett nevelési naplót, amelyben minden fontos információ megtalálható volt a fiatallal kapcsolatban. A napi eseményeket pedig az úgynevezett általános napló tartalmazta.

A javítóintézetben zajló munka egyik legfontosabb területe a növendékek értelmi nevelése, amelynek keretein belül írni, olvasni, számolni tanultak a fiatalok, minden olyan ismeretet közvetítettek itt, amelyre egy jó iparosnak szüksége volt. Az iparosképzés kiemelten hangsúlyos terület volt: például asztalos, szabó, kosárfonó, könyvkötő, kőműves, pék, fényező, lakatos, kovács, kárpitós szakmára készítették fel a növendékeket. Az intézetekben olyan magas színvonalú képzés zajlott, hogy 1914-ben például a kassai iparosok felszólaltak az intézetek ellen, hogy az árusítás miatt az intézetek rontják a piaci lehetőségeiket:

„Elhatározták, hogy egyelőre közös kérvénnyel hívják fel a kereskedelügyi [sic!] miniszter figyelmét a javítóintézet által a helybeli iparnak és kereskedelemnek okozott károkra s kérek, hogy a javítóintézet termelésének azt a részét, mely a növendékek oktatásának célját nem szolgálja, mint a textil-gépműhelyek, a javítóintézet szüntesse be.”⁸

Az értelmi nevelés és a szakmai képzés mellett az erkölcsi, testi nevelés is teret kapott, illetve a rendre, a saját maguk ellátására is szocializálták a növendékeket, akikkel kapcsolatban az egyik legfőbb cél az volt, hogy az intézeti neveltek beilleszkedjenek a társadalomba, ugyanakkor fontosnak tartották, hogy

„ne lökjék ki a fiút minden átmeneti stádium nélkül a nagy világba, hanem anyagi és erkölcsi segélynyújtás mellett tartsák fenn az összeköttetést vele; kísérik figyelemmel további sorsát, s ha gyengének mutatkozik a szabad életre, vagy hozzák vissza az intézetbe, vagy helyezték valamely ügybuzgó emberbarát patronatusa alá”.⁹

⁸ Kereskedők és iparosok a javítóintézet ellen 1914: 2.

⁹ LENGYEL-KAJCSIK 1899: 24.

ZÁRSZÓ

A javítóintézeteket már kezdettől fogva úgynevezett kettős arcú intézménynek tartották, hiszen a fiatalokat arra büntették, hogy megneveljék őket egyéni sajátosságaik figyelembevételével. A fegyházaktól, börtönöktől eltérően itt nemcsak megőrzésre törekedtek, hanem a kriminálpedagógia eszközeivel próbáltak hatni a züllött, züllésnek induló fiatalokra. Az intézet a mai napig is a gyermekvédelem és az igazságszolgáltatás határán van: a rácsok, a bezártság a büntetést szimbolizálja, míg a személyzet (kezdetben tanítói végzettséggel rendelkezők voltak a családfők), a környezet (kevesebben voltak egy légtérben, a nagy parkok), a tanulás/képzés biztosításának lehetősége mind-mind arra utal, hogy ebben az intézetben a pedagógiai szempontok kerültek előtérbe.

A dualizmus kori gyermekvédelemnek egyik legnagyobb vívmánya ennek az intézménynek a megjelenése, valamint a fiataikorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos megítélés változása. Egyre erőteljesebben megfogalmazódott az az elv, hogy „a hatóság elé került züllött vagy büntetett gyermekek és fiataikorúak pedig nem egyformák”.¹⁰ Most már nem annyira a Lombroso-féle „született gonosztevők” vélemény dominált, hanem előtérbe került egy orosz kriminológus által hangoztatott gondolat: „Sokkal inkább szerencsétlenek, semmint bűnösök.”¹¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Állami fegyintézetek (1884). *Budapesti Hírlap*, 1884. május 6. 1.
- BALOGH Jenő (1909): *Fiataikorúak és büntetőjog*. Budapest.
- BALOGH Jenő (1910): Gyermekek és fiataikorúak a bíróság előtt. *A Gyermek*, 1–13.
- BOZÓKY Alajos (1867): *A börtönügy legújabb haladásai*. Pest: Stolp Károly.
- ÉLTES Mátvás (1906): Javítóintézeteink s a gyógypedagógia. *Magyar Paedagogia*, 15(6–7), 337–350.
- FUCSEK Sándor (1888): Javítóintézetek a nevelés szolgálatában. *Magyar Paedagogia*, 11, 337–339.
- Kereskedők és iparosok a javítóintézet ellen. *Felvidéki Ujság*, 1914. június 27. 2.
- Különfélék (1890). *Jogtudományi Közlöny*, 25(21), 167.
- LENGYEL Aurél – KRAJCSIK Soma (1899): A javítóintézetekről. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 7(4). Budapest: Franklin Társulat.
- Magyar statisztikai évkönyv*, 1885. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1886.
- Magyar statisztikai évkönyv*, 1886. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1887.

¹⁰ BALOGH 1910: 6–7.

¹¹ BALOGH 1909: 37.

Magyar statisztikai évkönyv, 1887. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1888.
Magyar statisztikai évkönyv, 1890. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1891.
Magyar statisztikai évkönyv, 1891. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1892.
Magyar statisztikai évkönyv, 1890–1894. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1895.
Magyar statisztikai évkönyv, 1895. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1896.
Magyar statisztikai évkönyv, 1897. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1898.
Magyar statisztikai évkönyv, 1899. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1900.
Magyar statisztikai évkönyv, 1900. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1901.
Magyar statisztikai évkönyv, 1901. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1902.
Magyar statisztikai évkönyv, 1902. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1903.
Magyar statisztikai évkönyv, 1903. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1904.
Magyar statisztikai évkönyv, 1907. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1908.

Jogforrások

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről
 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról
 1908. évi XXXVI. évi törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás
 kiegészítéséről és módosításáról
 1913. évi VII. törvénycikk a fiatakorúak bíróságáról